

70 godina Državnog arhiva u Splitu Kroz povijest do današnjih dana

Čuvanje pisane baštine ima dugu tradiciju u Splitu. Prvi poznati propisi o čuvanju arhiva na području Hrvatske potječu upravo iz Splita.

Odredbom Splitskoga statuta (*lat. Statutum civitatis Spalati*), iz 1312.¹ utvrđuju se svi pravno-relevantni društveni odnosi osim onih koji su i nadalje ostali normirani nepisanim, tj. običajnim pravom.² Određeni su strogi propisi čuvanja i zaštite pisanoga gradiva u posebnoj prostoriji, u posebnom objektu. Zahvaljujući takvim odredbama sačuvano je bogato arhivsko gradivo Splitske komune. Ono je i danas nezamjenjiv izvor za proučavanje prošlosti grada Splita.

Zamisao o osnivanju arhiva u Splitu postoji, dakle, od četrnaestog stoljeća.

U razdoblju mletačke uprave Zadar je bio administrativno središte Dalmacije, tako i grada Splita, od 1420. pa sve do kraja druge austrijske uprave 1918. Zato se arhivsko gradivo splitske provenijencije iz toga razdoblja i danas nalazi u Državnom arhivu u Zadru.

Osnivanje splitskoga arhiva ostalo je, uz dva neuspješna pokušaja, samo na zamislama. Prvi pokušaj je bio nakon Rapalskog ugovora, kada je posebnom konvencijom 1922., bila predviđena i dijelom realizirana podjela spisa dalmatinskih arhiva.

Drugi pokušaj osnivanja arhiva u Splitu je bio 1939. u vrijeme Banovine Hrvatske.

Tek nakon Drugog svjetskog rata opet je potaknuta ideja o potrebi sustavnoga prikupljanja arhivskoga gradiva u Splitu. Saveznom uredbom iz 1951. i rješenjem Narodnog odbora grada Splita odlučeno je da, krajem te kalendarske godine, Muzej grada Splita bude ustanova koja će prikupljati i opisivati arhivsko gradivo. Prikupljeno se gradivo odlagalo u sjeverozapadnu kulu Dioklecijanove palače (*Arnirova kula*).

Nakon nekoliko mjeseci rješenjem Narodnog odbora grada Splita, 4. ožujka 1952. osnovan je Arhiv grada Splita.³

Kao spremište se i dalje koristila *Arnirova kula*, a za uredske prostorije Arhivu su dodijeljene dvije male, mračne i vlažne prostorije u Dioklecijanovoj ulici.

Tijekom 1953. Arhiv je preseljen u novoadaptirani prostor u Ulicu Ilirske akademije, u blizini Vestibula, u Dioklecijanovoj palači.

-
- 1 Zbirka pravnih odredbi koju je sastavio je Perceval Ivanov iz Ferma 1312. godine, po nalogu splitskog Velikog vijeća (Consilium generale).
 - 2 Antuna Cvitanić, Srednjovjekovni statut grada Splita i zapadno-evropska pravna kultura, *Baština* 18 (1994), 117-138.
 - 3 Rješenje Narodnog odbora grada Splita br. 4136/52

Prema dopisu v.d. upravitelja Arhiva grada Splita, Srećka Diane⁴, već je tijekom 1957. Arhiv iseljen iz ovoga prostora, ustupljen je na korištenje Urbanističkom birou, a odlukom Predsjedništva N. O. općine Split, Arhiv grada Splita dobio je na korištenje uredski prostor na četvrtom katu i spremište u podrumu u tzv. *Biskupovoj palači* i još nekoliko privatnih spremišta. Prostor je od početka korištenja bio u potpunosti neprimjeren za obavljanje arhivske djelatnosti: vlažan, skućen i prenatrpan.

Slika 1. Sjedište Splitsko-makarske nadbiskupije, tzv. Biskupova palača, Poljana kneza Trpimira 7 (foto J. Ponoš)

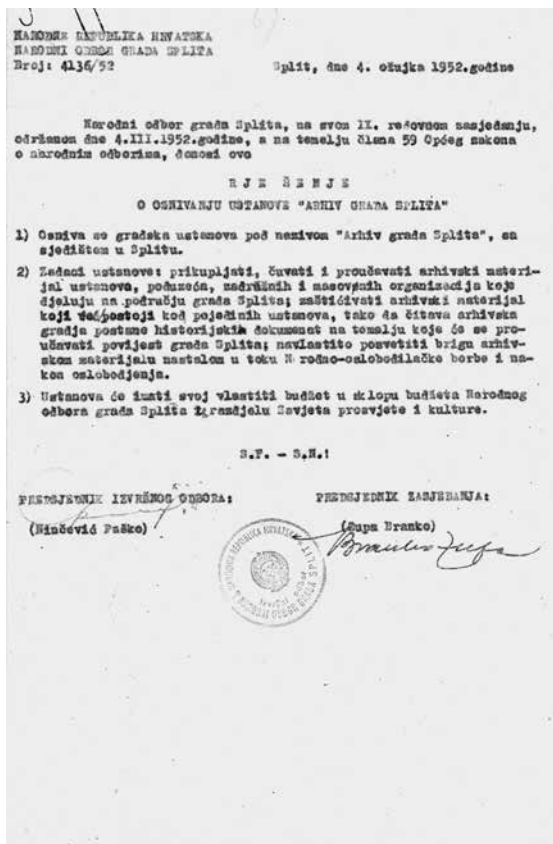
Ravnatelj i djelatnici arhiva godinama su upozoravali na loše uvjete pohranjivanja arhivskoga gradiva. Onda se dogodio katastrofalni požar koji je 24. lipnja 1969. zahvatio spremište u *Arnirovoj kuli*, uništeno je 25 fondova novijega gradiva, a 28 fondova je djelomično izgorjelo.

Nakon godina nastojanja, uz potporu Ministarstva kulture, Hrvatskoga državnog arhiva i Grada Splita, Arhiv je smješten u tvrđavu Gripe. Preseljenje je trajalo dvije godine, od početka 1997. do kraja 1998.

4 HR-DAST-260 Državni arhiv u Splitu, spis 140-1/1958. (kut. 1)

Slika 2. Tvrđava Gripe (fototeka DAST-a)

Slika 3. Rješenje o osnivanju Arhiva grada Splita (4. ožujka 1952.); HR-DAST-35 Narodni odbor grada Splita

Od osnivanja arhiv je nekoliko puta mijenjao nazive:

1952. - Arhiv grada Splita

1959. - Historijski arhiv u Splitu i postaje mjerodavna arhivska ustanova za srednjodalmatinsko područje

1993. - Povijesni arhiv u Splitu

1997. - Državni arhiv u Splitu, postaje dio arhivske mreže Republike Hrvatske i dobiva današnji naziv.

Nadležnost

Danas se područje nadležnosti Arhiva proteže na 15 gradova i 40 općina Splitsko-dalmatinske županije. Pod njegovim je nadzorom više od 42000 d/m arhivskoga i dokumentarnoga gradiva. **U Arhivu se čuva 695 fondova ili zbirki, više od 7000 d/m arhivskoga gradiva.** Najstariji dokumenti potječu iz 14. st.

Državni arhiv u Splitu skrbi za arhivsko i dokumentarno gradivo regionalnih i lokalnih tijela, pravnih osoba s javnim ovlastima, javnih službi, ustanova i poduzeća, trgovačkih društava koja su nastala iz bivših javnih poduzeća i drugih koji obavljaju javnu službu ili imaju javne ovlasti, pravnih osoba, obitelji, pojedinaca, skrbi i za privatno arhivsko gradivo.

Arhiv je nadležan za arhivsko gradivo nastalo na području djelovanja Državnog arhiva u Splitu, bez obzira gdje je pohranjeno.

Zadatci Državnog arhiva u Splitu

- provodi mjere zaštite arhivskoga gradiva i brine za njegovu sigurnost
- sređuje, popisuje i objavljuje arhivsko gradivo i daje ga na korištenje
- obavlja stručni nadzor nad čuvanjem i odabiranjem arhivskoga gradiva koje se nalazi izvan DAST-a, određuje mjere njegove zaštite i izdaje suglasnost na *Pravilnike o zaštiti i obradi arhivskoga i dokumentarnoga gradiva* i odobrenja na *Posebne popise*
- provodi neposredan nadzor nad arhivskim gradivom DAST-a i drugih imatelja arhivskoga gradiva izvan sustava državnih arhiva
- preuzima javno arhivsko gradivo
- prikuplja privatno arhivsko gradivo otkupom, poklonom ili pohranom
- obavlja sigurnosno i zaštitno snimanje arhivskoga gradiva, restauratorske i konzervatorske poslove u svezi s arhivskim gradivom

- daje podatke, izvratke iz dokumenata i ovjerene preslike na zahtjev korisnika
- izrađuje i objavljuje obavijesna pomagala za pojedine arhivske fondove i zbirke
- organizira predavanja za studente i učenike, seminare, radionice i druge oblike stručnog osposobljavanja i usavršavanja za zaposlenike u pismohranama
- priređuje izložbe i predavanja, provodi druge oblike kulturne djelatnosti radi poticanja zanimanja za arhivsko gradivo i arhivsku djelatnost
- surađuje s drugim arhivima, kulturnim, znanstvenim i srodnim ustanovama te ustanovama dokumentacijske i informacijske službe radi unapređenja arhivske djelatnosti i znanstvenoga rada na području arhivistike i srodnih disciplina
- organizira stručne skupove i sudjeluje u ostvarenju stručnih i znanstvenih projekata drugih ustanova
- obavlja druge poslove koji služe obavljanju djelatnosti upisanih u sudski registar ustanova, a koje se u manjem opsegu obavljaju uz te djelatnosti.

Ustroj

Državni arhiv u Splitu ima četiri stručna odjela i jedan odjel općih poslova.

1. Odjel za sređivanje i obradu arhivskoga gradiva

Odjel za sređivanje i obradu arhivskoga gradiva prema svojoj je funkciji sređivačica svakog arhiva. Svoju službu obavlja temeljem zakona na sljedeći način: sređuje, popisuje, objavljuje i daje na korištenje arhivsko gradivo.

Posebni odsjeci ovog Odjela su:

- Odsjek za arhivsko gradivo do 1945.
- Odsjek za arhivsko gradivo nakon 1945.
- Odsjek za arhivsko gradivo Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju
- Odsjek za filmsko i nekonvencionalno arhivsko gradivo

2. Odjel za zaštitu arhivskoga i dokumentarnoga gradiva izvan arhiva

Odjel provodi svoju nadležnost na području Splitsko-dalmatinske županije i predstavlja vezu između Državnog arhiva u Splitu i stvaratelja/imatelja arhivskoga gradiva, sa zadacima nadzora, evidentiranja, vrednovanja, odabiranja, izlučivanja i preuzimanja gradiva.

3. Odjel za informacijsko-dokumentacijske poslove, INDOK

Odjel za informacijsko-dokumentacijske poslove, popularnoga naziva INDOK, ustrojstvena je jedinica koja ima zadaću prikupljati, objedinjavati i sistematizirati

dokumentaciju o arhivskim fondovima i zbirkama pohranjenim u Državnom arhivu u Splitu.

U Odjelu su sljedeći odsjeci:

- Odsjek za informacije i korisničku službu
- Odsjek za dokumentaciju
- Odsjek za informatičku podršku
- Knjižnica i čitaonica

4. Odjel za restauraciju, konzervaciju i zaštitu gradiva

Radionica je specijalizirana za restauriranje i konzerviranje zapisa na papiru, pergameni i koži. Odjel radi na zahtjevnim oštećenjima klasičnom ili suvremenom metodom restauracije koristeći se odgovarajućim papirima ručne izrade, pamučnim koncem, škrobnim i ostalim prirodnim ljepilima.

5. Odjel za opće poslove

Odjel ima tri odsjeka:

- Tajništvo i administracija:
- Odsjek za financijsko-knjigovodstvene poslove
- Odsjek za tehničke poslove

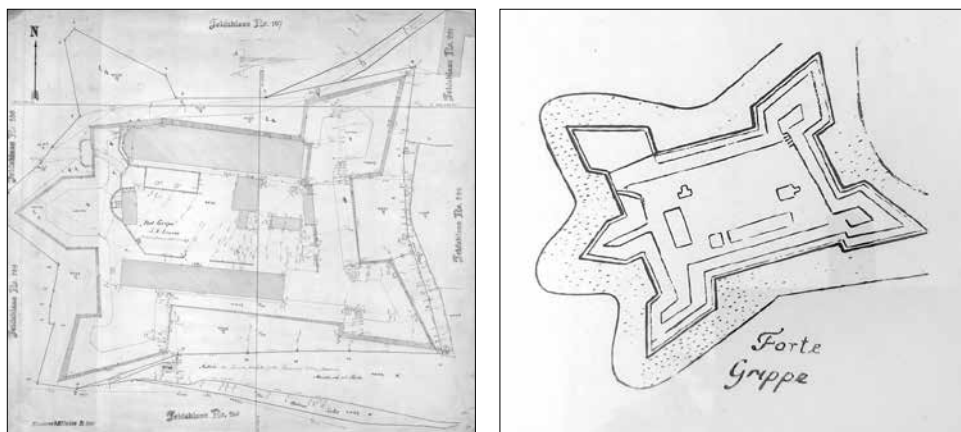
Zgrada arhiva

Povijesni razvoj

Prema pisanju Grge Novaka, nakon završetka Kandijskog rata (1645.-1669.) i strašnih borbi Venecije i Turaka, trgovina u Splitu je bila uništena. Borbe za Klis, splitske Gripe i sam Split zakrčile su put karavanama. Prilike u Dalmaciji su se izmijenile, Republika je proširila granice, vidno su se promijenile i prilike u Splitu. Proširene su zidine, podigla se tvrđava Gripe, a na ulazu u luku s istočne strane i utvrda Bačvice.⁵ Nadalje citira Brusonia u djelu *Historia dell'ultima guerra tra Veneziani e Turchi: ... Ovaj grad bio je u ovom zadnjem ratu učvršćen s nekoliko tvrđava, od kojih najveća, nazvana Gripe, leži na jednom brežuljku, puškomet daleko od samog grada, sa četiri bastiona, brojnom artiljerijom.*⁶

5 Grga Novak, *Povijest Splita II* (Split: Čakavski sabor, 1978.), 1107.

6 Isto, 1108.

Slika 4. Prikazi tlocrta tvrđave Gripe (Državni arhiv u Splitu)

Svrha izgradnje utvrde bila je poboljšati obrambene mogućnosti Splita i spriječiti Turke u zauzimanju ovoga brežuljka odakle bi nesmetano napadali grad.

U vrijeme francuske uprave izgled tvrđave se nije mijenjao.

U 1809. austrijska se vojska približila Splitu pa su Francuzi onesposobili topove i napustili Gripe.

S dolaskom Austro-Ugarske, vojska se opet uselila u tvrđavu. Kada je austrijska vlada proglasila Split otvorenim gradom 1845., prestala je njezina obrambena zadaća, ali su je i dalje koristili kao vojni objekt.⁷

Tvrđava je sredinom 19. stoljeća doživjela promjene, sagrađena je barutana a nakon 1845. i objekt na sjeveru, s prizemljem i jednim katom i služio je kao vojarna. Oko 1880. godine vojarni je dograđena još jedna etaža i visoko potkrovlje (ovu zgradu danas koristi Državni arhiv u Splitu).

Uz neke izmjene u Prvom svjetskom ratu, devastirana je tijekom Drugog svjetskog rata i talijanske okupacije. Poslije rata bila je u vlasništvu JNA.

U rujnu 1991. stavljena je pod nadzor hrvatskih snaga.⁸

7 Stanko Piplović, *Izgradnja Splita u XIX. stoljeću*, (Split: Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2015.), 314.

8 Stanko Piplović, *Uređenje tvrđave Gripe u Splitu*, 1984.

Slika 5. Lučac oko 1920. (čuva se u Muzeju grada Splita)

Razdoblje 1993.-2022.

Tvrđava Gripe izgrađena je u vojne svrhe i tome je služila gotovo tri stoljeća.

Ugovorom iz 1993. između Općine Split i tadašnjeg Povijesnog arhiva u Splitu, Arhiv je dobio na korištenje zgradu na sjeveru kompleksa tvrđave, ukupne površine 4.800 m².

Aneksom ugovora iz 1995., raspodjela prostora je izmijenjena pa su arhivu dodijeljene tri etaže zgrade (3.670 m²), a prostor prizemlja i dijela prvog kata dodijeljen je Hrvatskom pomorskom muzeju. Od 1997. zgradu koriste Državni arhiv u Splitu i Hrvatski pomorski muzej.

Adaptacijom zgrade Arhiv je dobio lijepo uređeni interijer uredskog, spremišnog i izložbenog prostora.

Rješenjem ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine (3. siječnja 2014.), utvrđeno je kako Tvrđava Gripe ima svojstvo kulturnoga dobra i uvedena je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (Narodne novine, broj 89/11).

Marina Grgičević